

Správnost a situačnost

Poukaz na okolnosti, podmínky a konkrétní situaci byl vždycky chápán jako vážné ohrožení pravosti a správnosti; pravost a správnost naopak byly chápány jako předem uložené a rozvržené, a jednání i chování mohlo být považováno za „správné“ jen tehdy, když tuto předem uloženou a danou správnost či pravost respektovaly a řídily se podle ní. Zatíženost takového pojetí je dnes už zcela zřejmá, ale nějaké nové, lepší řešení se zatím neprosadilo. Ukazuje se, že základním problémem je myšlenkové uchopení „normy“ resp. její povahy, jejího „ontologického statusu“ ještě předtím, než byla aplikována, aniž by musela nutně být fixována, „zpredmětňena“ v nějaké formuli. Zatím si neumíme představit (pomyslet), jak by byla možná nějaká „norma“, která by předem neznamenalala (nepředstavovala) něco jako vzor, který je třeba co nejpřesněji následovat, napodobovat, imitovat. Pokud takový pevný, fixovaný vzor „neexistuje“, nemůže v sobě mít nic normativního – tak se nám to jeví. Tak to chápal ostatně už Aristotelés, když měl za to, že TÉLOS (konec, cíl) příčinně působí na předcházející dění, aby směřovalo právě k němu. Byla to nepochybně geniální myšlenka, která měla opravit a napravit primitivní ideu kauzality (která potom v nové době jednoznačně zvítězila), ale zůstávala stále ještě poplatná fixující a zpředmětňující myšlenkě pevných a neměnných pravzorů (u Platóna to byly ideje, u Aristotela formy, MORFAL). Dnes je úkolem myšlení se především osvobodit od kauzalizmu nikoli pouhým jeho relativizováním a jakýmsi rozvolněním, ale principiálním obratem, proměnou myšlení: norma není čímsi daným a pevným, neměnným, nýbrž něčím, co se ustavičně znovu a novým způsobem (situačně!) rozvírá resp. jakoby odchyluje od faktického průběhu dění a jakoby poukazuje na cestu jinudy, jinam jako na „možnou“. Známe to z běžné lidské zkušenosti, ale ono to tak „funguje“ i v přírodě a dokonce na před-živých úrovních. Zvenčí jsme navyklí uvažovat a hovořit pouze o nahodilostech, nepřesnostech, teoretičtí fyzikové mluví o „neurčitostech“, v biologii a etologii mluvíme o metodě „trial and error“, o „action on random“ apod., a pokoušíme se objektivovat počátky těchto „odchylek“ jako nahodilá vybočení, z nichž některá se později – ovšem s malou pravděpodobností – mohou projevit jako perspektivnější než běžná rutina (které říkáme „zákonitost“), tj. než to, co je nejpravděpodobnější. Nepochybným pokrokem byla myšlenka, že v našem světě (vesmíru) může být vedle zjevné entropické tendence zcela spolehlivě pozorována také tendence opačná, proti-entropická, negativně entropická či negentropická. Nicméně toto pozorování samo o sobě nestačí, je třeba z toho vyvodit náležité důsledky pro základní myšlenkové přístupy ke skutečnostem. „Správnost“ může zůstat správností i tehdy, když počtem (kvantitou a pravděpodobností) převáží stereotyp, protože „správná odchylka“ od stereotypu může převládnout v budoucnosti. Ale správnost nebo nesprávnost nějaké odchylky se ukazuje až časem, což ovšem nesmí být interpretováno jen jako otázka užitečnosti a úspěchu.

(Písek, 050801-1.)